A LÁNGOSHÁZ ÉS A HALKAKAS FELADTA, A JEDERMANN KITART: VENDÉGLÁTÁS VÁLSÁG IDEJÉN

NYOLC ÉS FÉL MILLIÁRDOS CSALÁSBA BUKOTT BELE A MAGYAR PÜNKÖSDI EGYHÁZ

AZ ALFÖLD KISZÁRAD, A SZAKÉRTŐK MEGOSZTOTTAK, A VÁROS FÉL: 50 ÉVES A CSONGRÁDI VÍZLÉPCSŐ – TERVE

AZ ERASMUS CSAK A JÉGHEGY CSÚCSA: ORBÁN ALATT LASSAN ÖSSZEOMLIK A FELSŐOKTATÁS

POLITIKAI–KULTURÁLIS HETILAP | WWW.MAGYARNARANCS.HU XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM | 2023. JANUÁR 19. | ÁRA 990 FT | ÉVES ELŐFIZETŐKNEK 762 FT

MAGYAR NARANCS

Gyűjtsünk meteoritot!

Ki volt Jeff Beck?

Árszabályozás a Kádár-korban

Rémen 4.27

Tamás Gáspár Miklós

1948–2023

Bretter Zoltán

TGM, a fáklya

Gyerekkor – ifjúkor – Bretter

Gazsi nem tekintette magát Bretter György tanítványának, és joggal. Mindig az mondta, hogy sokkal inkább volt „barátja" édesapámnak, vagy még inkább állandó vitapartnere. Azért mondom, hogy joggal, mert gyakori látogatásai alkalmával Gazsi általában saját, a legkülönbözőbb tárgyban improvizált teóriáiról kiselőadásokat tartott a konyhában (itt zajlottak az eszmecserék, és Gazsi már-már a berendezés része volt). Ezeket Bretter György gyöngéd-megértő iróniával hallgatta végig, mert ő maga viszont beszélgetőpartnereket keresett a nemzeti kommunizmus intézményesült csöndjében. Amit a hatalom mondott, teljességgel értelmetlen volt, s amit érdemes lett volna a hatalomnak nekiszögezni, azt nem lehetett.

TGM-et és Bretter Györgyöt a Ceaușescu-rendszer ideológiájának, mind annak álkommunista, mind nacionalista aspektusának kritikai szándéka kötötte össze.

A kritika lehetőségét végül éppen maga a marxizmus kínálta, és ha nem szeretnénk anakronisztikusak lenni, akkor ez volt az egyetlen lehetőség.

Evvel kapcsolatban elmesélem egy gyerekkori élményemet 1976-ból.

Szüleim nagy megrökönyödésére nem egészen egy évvel az érettségi előtt úgy döntöttem, hogy matematika vagy fizika helyett inkább filozófia szakra jelentkezem. Vélhetőleg a gyerekkoromat meghatározó „konyhai beszélgetések" játszhattak ebben főszerepet, noha erről magamnak sejtelmem sem volt. Édesapám úgy gondolta, hogy Gazsira bízza fölkészítésemet. Egyik ottlétekor tehát kezébe nyomta a marxista–leninista tankönyvemet: „No, ezt kellene neki megtanítani!" Gazsi kezébe vette a könyvet, majd hamisíthatatlan és utánozhatatlan stílusában, hangos hahotázás közepette szedte ízekre hazugságait. A marxista–leninista ideológiából csak bűzlő kupac maradt a hiteles marxista bírálat nyomán. Édesapám azonnal rájött, hogy engem soha nem vesznek föl a filozófia szakra, ha Gazsitól tanulom a filozófiát.

De éppen ez a marxista ideológiakritika kötötte össze mindkettőjüket a Lukács-iskolával és a nyugati reformmarxizmussal, ami talán az egyetlen olyan pillanat volt, amikor a nyugati, az 1968-as diáklázadásokat inspiráló és a kelet-közép-európai, a prágai tavaszban csúcsosodó intellektuális törekvések találkoztak. (TGM Orbánnak a 2007-es tusnádfürdői nyári táborban elhangzott '68-ellenes kirohanását „a szabadságellenesség nyílt meghirdetésének" nevezte; van abban valami kétségbeejtő kelet-közép-európai abszurd, amikor Orbán a „régi szabadságharcos"-t búcsúztatja TGM személyében.)

Kolozsvár – transzilvanizmus

Többet élt Magyarországon, mint Romániában, mégis világéletében inkább erdélyinek érezte magát. Arra a kérdésre, hogy mi az, ami Erdélyt Magyarországtól megkülönbözteti, egyszerűen annyit válaszolt egy Majkával közös beszélgetésben, hogy a „forma"; ezt sem Majka, sem a beszélgetést vezető Kadarkai Endre nem értette. Be kell vallanom, nekem is sok időmbe telt, míg valamilyen „megfejtésre" jutottam. Íme, a beszélgetés vonatkozó részlete:

„Kadarkai: Mi van ott, ami itt nincs?
TGM: Forma.
Majka: Még egyszer?
TGM: Forma.
Majka: Ezt nem értem."

Nos, evvel kapcsolatban mondanék el egy igen jellemző apróságot a 70-es évek kolozsvári miliőjéről.

Tudomásom szerint mindenkinek volt telefonja. A hozzáférést nagymértékben a Securitaténak köszönhettük, hiszen a sztenderd lehallgatás telefonon keresztül történt. Igen ám, de a napnak voltak olyan szakaszai, amikor a szekus is nyugodtan pihenhetett. Udvariatlanság, mi több, az íratlan társasági szabályok súlyos megsértésének számított, hogy délután 3 és 6 között bárkit felhívjunk. Ez volt a szieszta, a zavartalan olvasás, zenehallgatás kijelölt ideje. Az ilyen és ehhez hasonlatos „formák" képezték a transzilván élet közegét. Ha még mélyebbre ásunk, akkor az is a „formák" közé tartozott, hogy nem volt ildomos a románokat hangosan szidni, ellenben nyugodtan lehet fogyasztani a román kulturális termékeket, hiszen ezek nem mérgezőek, ahogyan oly' sokan Magyarországon annak tekintik őket, minthogy az évszázadok óta becsípődött kultúrfölény miatt „balkáni vétetésűnek", azaz jelentéktelennek és ellenségesnek minősülnek. A transzilvánok számára azonban a románokkal való kommunikáció az együttélés normális, természetes, de legfőképpen illendő formája. Egyik, általam igen kedvelt, noha bevallottan érthetetlen publicisztikájában *(Miért ne írjunk Trianonról?,* Élet és Irodalom, *2020. május 29.)* TGM keserűen sorolja mindazokat a román (és szerb, szlovák, horvát) szerzőket, akikről mi, transzilvánok természetesen tudtunk, még ha nem is olvastuk mindannyiukat, ahogy Gazsi tette, de akikről a magyarországi, hivatalos Trianon-traumába taszított nagyközönség soha nem hallott és soha nem is fog hallani.

Ha össze akarnám foglalni a transzilván formát, akkor azt mondanám: polgári illem.

Ez a polgárság valóban más, mint a Tisza Kálmán-i hivatali köznemesség mesterséges és fasizmusra szított polgársága, és más, mint a Kádár-rendszer kegyosztó, állami privilégiumokkal kibélelt egoista polgársága. Valahogy szervesebb, kulturáltabb, mert szabadságát az állammal szembeni kötelező kulturális szembenállás szavatolja. Ez a románok esetében is így van, és TGM – akit a románok mélységesen gyászolnak, hiszen személye a román kulturális életnek éppúgy része, ahogy a magyarnak – éppen azt vetette a román írástudó elit szemére, hogy a két világháború közötti fasizmusnak, sőt vasgárdizmusnak és az arra építő Ceaușescu-féle nacionalizmusnak engedményeket tettek, és segítenek rekonstruálni valamit, aminek ellent kellene állniuk. *(Levél román barátaimnak,* Élet és Irodalom, *2000. december 15.)*

A törvényhozó

A parlamenti időszak alatt eleinte Gazsi tőről metszett liberálisnak tűnt, aztán később kijelentette, hogy ő nem liberális. Nagy feltűnést keltett, amikor ezüst fejű sétapálcával mutatkozott, és konzervatív pózt vett föl. Az utóbbi több mint egy évtizedben visszatért a kommunizmushoz, és mindenekelőtt Karl Marxhoz. Közben becsatangolta a liberalizmus, a konzervativizmus és a szocializmus megannyi táját. Emiatt sokan vádolták meg Gazsit avval, hogy úgy váltogatja ideológiai meggyőződéseit, mint más a fehérneműjét (láttam ám Gazsi lábán a vörös zoknit egy CEU-előadáson!). Én azonban ezt nem egészen így gondolom, noha a látszat valóban ez.

A 19. századot joggal nevezhetjük az ideológiák évszázadának. A francia forradalom

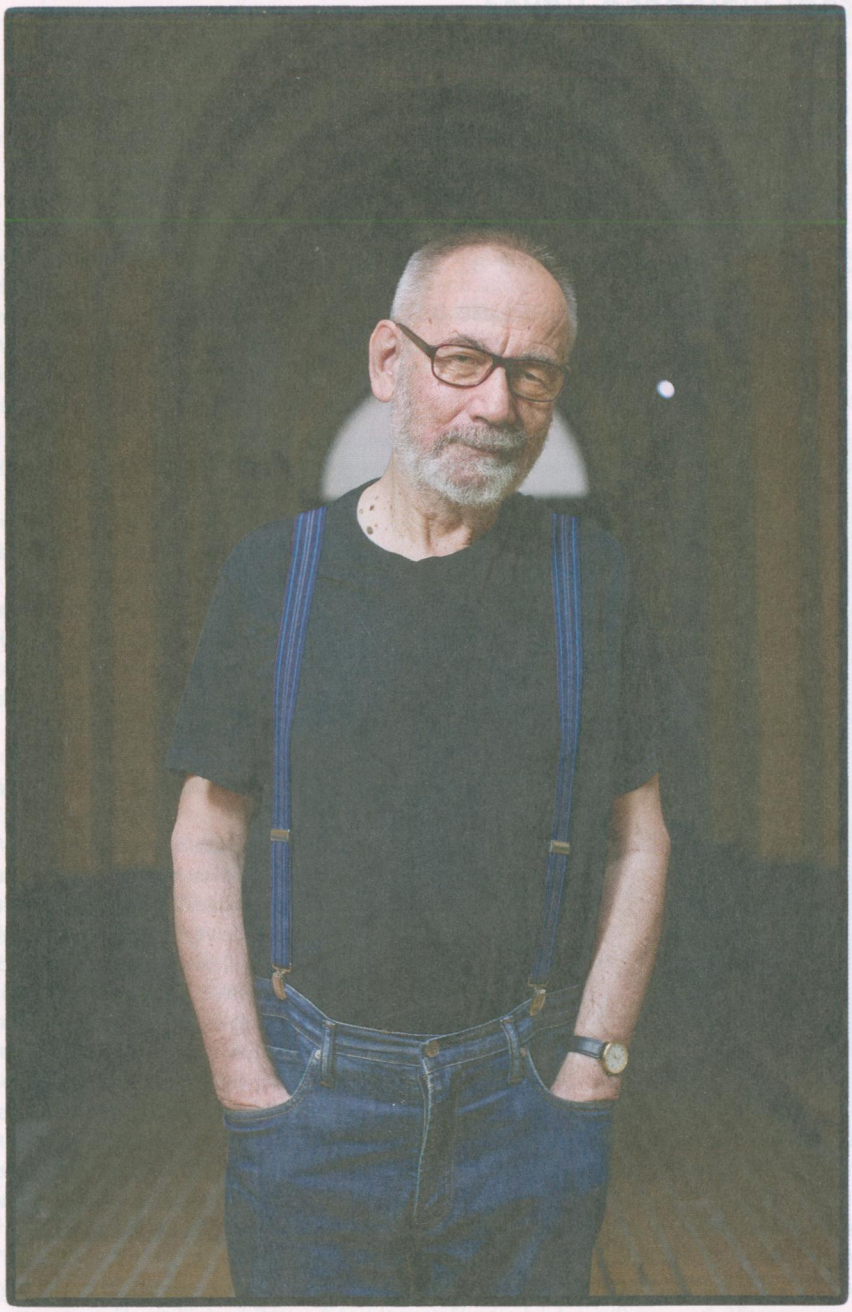

Fotó: Sióréti Gábor

után a különböző ideológiák programatikus alakot öltöttek, és evvel egy időben zárványokká váltak. Zárvánnyá pedig azért váltak, mert az átjárás egyik ideológiából a másikba lehetetlenné vált. Gazsi voltaképpen az ideológiák kora *elé* pozicionálta saját magát, ami persze már önmagában ellentmondás. Vissza akart menni a zárványok kora elé, és kipróbálni a járatlanul maradt utakat. Vissza akart menni egy olyan korszakba, ahol még lehetséges, ami az ideológiák kora után lehetetlenné vált. Leszek Kołakowski egy 1978-as rövidke esszéje jut eszembe, amelynek címe: *Hogyan legyünk konzervatív-liberális-szocialisták?* Ebben az írásban Kołakowski voltaképpen egyfajta katekizmust ajánl az ideológiák foglyává vált egydimenziós ember számára. Ám sem Kołakowski, sem Gazsi nem a morálisan „többdimenziós", a mucsai relativizmusba elmerült embert nevezi meg alternatívának, hanem a humanista embert.

Más megközelítésben Gazsi „úgy föst", mintha a felvilágosodás racionalizmusának és a rousseau-i romantikus-radikális egalitarizmusnak a szintézise, a francia forradalom hármas jelszavának *(Liberté, Égalité, Fraternité)* egyszemélyi megtestesítője szeretne lenni. Az általa „szeretve gyűlölt" Rousseau fejtörőjét szerette volna megoldani. Hogyan teremthető radikális, egalitárius emberi közösség úgy, hogy az „általános akarat" megfogalmazója, formába öntője az a törvényhozó (állam), amelyik a közösségen kívül áll? Rousseau-ból egyaránt le lehet vezetni a participatív republikanizmust, az egalitárius közösséget (politikai közösséget) és az autokrata populizmust. Ezért bárhol is kereste TGM önnön ideológiai helyét, mindig az anarchizmushoz jutott el. (Lásd erről műveit: *Republikánus elmélkedések*, Magyar Füzetek 12, Paris, 1983; *A szem és a kéz – Bevezetés a politikába*, Független kiadó, 1983; *Antitézis*, Pesti Kalligram, 2021 – utóbbiról kritikám: *Tézisek az Antitézisekből*, Magyar Narancs, 2021. április 28.)

Karl Kraus és TGM

„Igazság fehér főpapja, Te!
Kristályhang, melyben Isten jéglehelete lappang.
Haragos mágus,
kinek lángoló köpenye alatt a harcosok kék páncélja csörren."
(Dsida Jenő: Karl Kraus)

„A vallás feladata: vigasztalni a kivégzésére váró emberiséget; a politika feladata: tenni róla, hogy az emberiségnek elege legyen az életből; a humanitásé: megrövidíteni számára a siralomházban töltött időt és már az utolsó vacsoráját megmérgezni." (Karl Kraus-aforizma, Tatár Sándor fordítása.)

Régóta gyanítom (de lehet, tévedek), hogy Gazsi mintaképe a bécsi századforduló vitriolon fölnőtt publicistája, Karl Kraus volt. Kraus fő műve, *Az emberiség végnapjai* (Európa, 1977) elbeszélő dráma és drámai kollázs – már a műfaji besorolása is leküzdhetetlen gondokat okoz. Ám Karl Kraus fő műve mégis a publicisztikai tevékenység volt. Az általa szerkesztett, majd 1911-től egyszemélyes *Die Fackel (Fáklya)* vörös színű borítóval jelent meg 1899 áprilisa és 1936 februárja között: 922 szám 22 578 oldalon. TGM életműve mind publicisztikai jelentőségében, mind terjedelmében, mind önjellemzésében a Krauséhoz mérhető. TGM is saját magát írta („Énújság" – mondták a *Fáklyá*ról), élete maga volt az írás, miközben tudván tudta, hogy ez a publicisztikai életmű több generáció kutatómunkája után sem földolgozható, mert természete szerint efemer, mulandó, kérész. A fáklya csak maga körül világítja meg a sötétséget, nem mutat utat, mint teszem azt a világítótorony. Ellobbanása után ugyanúgy botorkálhatunk a sötétben. Arra talán jó, hogy ne lépjünk rá egy sündisznóra.

★

Bocs, Gazsi, de ezt te biztos sokkal jobban megírtad volna!